

Effect – efficacy

Effect

Að gefnu tilefni lagðist undirritaður í nokkra könnun á notkun enska orðsins **effect** í samsettum heitum í Íðorðasafni lækna. Fyrir koma þar fræðiheitin **aftereffect**, *eftirhrif*; **excitatory effect**, *örvandi verkun*; **pharmacodynamic effect**, *lyfhrif*; **placebo effect**, *lyfleysuáhrif*; **primacy effect**, *frumhrif*; **toxic effect**, *eiturhrif* og **side effect**, *hjáverkun*. Þarna er þrjú mismunandi íslensk orð notuð til að þýða enska orðið **effect**: *áhrif*, *hrif* og *verkun*.

Uppruni orðsins **effect** er í gullaldarlatínu, þar sem til dæmis má finna nafnorðið **effector**, *sá sem framleiðir*, *veldur*, *á upptök að* eða *kemur einhverju af stað*. Samkvæmt Enska-íslenskri orðabók Arnar og Örlýgs er orðið til í ensku bæði sem nafnorð og sem sagnorð. Nafnorðið **effect** getur táknað: 1. *áhrif*, *verkun*; 2. *árangur*, *afleiðing*, *eftirköst*; 3. *áhrifamáttur*, *þýðing*; 4. *tækniþrella*; 5. *hughrif*, *andblær*; 6. (*í fleirtölu*) *persónulegar eigur*; 7. (*í vísindum*) *hrif*, *vísindalegt fyrirbæri* (*sbr. Doppler effect*). Sögnin **effect** merkir: 1. *valda*, *stuðla að*, *koma til leiðar*; 2. *framfylgja*, *fullnægja*, *framkvæma*; 3. *inna af hendi*, *vinna*, *koma í framkvæmd*; 4. *koma í kring*, *koma á*, *ganga frá*.

Læknisfræðiorðabók Dorlands lýsir **effect** þannig: *The result produced by an action* (afleiðing áverkunar) og læknisfræðiorðabók Stedmans tekur alveg í sama streng: *The result or consequence of an action* (niðurstaða eða afleiðing áverkunar). Spyrja má þá hvort íslensku orðin **áhrif**, **hrif** og **verkun** komi því til skila sem skila þarf í ofangreindum fræðiheitum. Eru þau ef til vill samheiti og merkja nákvæmlega það sama í þessum samsettu heitum? Ástæða spurninganna er sú að orðabókarmenn og íðorðafraeðingar vilja gjarnan samræma og nota alltaf sama heitið þegar sama orð eða orðhluti kemur fyrir, þó á mismunandi stöðum sé. Þessari stefnu er gjarnan lýst með slagorðinu: **Sama heiti fyrir sama orð**.

Toxicity

Í 173. pistli var fjallað um **systemic toxicity** og lagði undirritaður til að íslensku þýðingarnar væru tvær og notaðar eftir því sem við ætti í hvert sinn: 1. *almenn eða útbreidd eiturverkun*. 2. *kerfisbundin, kerfistengd eða kerfislæg eiturverkun*.

Þorkell Jóhannesson, prófessor emeritus, sendi tölvupóst og sagði frá því að hann vildi heldur nota íslenska heitið **eiturhrif** um **toxicity**. Hann sagðist hins vegar nota heitið **eiturverkun** um **toxic effect**.

Læknisfræðiorðabækur Dorlands og Stedmans eru sammála um það að nafnorðið **toxicity** lýsi því ástandi eða þeim eiginleika að vera eitraður. Það

vísar samkvæmt þessu til eiginleika lyfsins eða efnisins sem til umræðu er hverju sinni.

Áhrif, hrif, verkun

Undirritaður verður að viðurkenna að hér á hann svolítið erfitt með að fóta sig. Hann á bág með að aðgreina merkingu þessara þriggja orða og jafnframt erfitt með að átta sig á því hvort þau séu jafngild samheiti eða ekki. Íslensk orðabók Eddu tilgreinir að **áhrif** tákni *það að orka eða hrifa á* (*e-n eða e-ð*), *verkun*, *áorkan*. Nafnorðið **hrif** tákna á sama hátt *það að hrifast*. Það merkti upphaflega **grip** eða **tak** samkvæmt Orðsifjabók Ásgeirs Blöndalds Magnússonar og er leitt af sögninni að **hrifa**, sem merkir að *þrifa*, *grípa*, *orka á*, *heilla*, *klóra*, *skrapa*. Loks er það nafnorðið **verkun** sem, í því samhengi sem til umræðu er, tákna *áhrif*, *áorkun*.

Hér með er óskað aðstoðar frá lesendum. Spurt er hvort ástæða sé til að breyta og samræma íslensku heitin á þeim fyrirbærum sem nefnd voru í upphafi pistilsins og hvernig það skuli rökstutt.

Aukaverkun

Í tölvupóstinum frá Þorkeli kom fram að hann notar heitið **hjáverkun** um það sem ýmsir aðrir nefna gjarnan **aukaverkun** lyfs, **side effect** eða **adverse effect**. Rétt er að geta þess að Íðorðasafn lækna tilgreinir einungis heitið **hjáverkun**. Þá má einnig nefna að íslenska heitið **milliverkun** virðist alveg vera orðið ráðandi í þýðingum á lyfjatextum þar sem fjallað er um verkun lyfja með öðrum lyfjum, **drug interaction**. Önnur sambærileg heiti, sem ekki virðast hafa náð að festa sig í sessi, eru: **samverkun** og **víxlverkun**.

Efficacy

Samkvæmt læknisfræðiorðabók Stedmans er þetta almennt heiti sem notað er til að lýsa því hversu vel tiltekin íhlutun, aðgerð, meðferðaráætlun eða þjónusta nær fram, við bestu aðstæður, þeim áhrifum sem vænst var. Íðorðasafn lækna tilgreinir íslenska heitið **virgni**. Æskilegra væri sennilega að nota heitið **skilvirgni**. Íhlutun, sem skilar vel því sem vænst var, er skilvirk. Í læknisfræðiorðabók Dorlands kemur einnig fram að heitið **efficacy** er meðal annars notað um „skilvirgni“ lyfja, þ.e. hæfni þeirra til að ná fram þeirri verkun sem óskað er eftir. Sérstaklega er tekið fram að **efficacy** er óháð **potency**, það er hversu mikið þarf af lyfinu til að ná fram áhrifunum. Lyf, sem nægir að gefa í lágum skömmtum, hefur mikla **virgni**. Þessu þarf að bæta inn í Íðorðasafnið, en þar er enska nafnorðið **potency** aðeins þýtt með íslensku orðunum: *hæfni*, *dugur*.

Jóhann Heiðar Jóhannsson

johannhj@landspitali.is

Jóhann Heiðar er læknir á Landspítala Hringbraut.